

אל תאמר בצדקתי

סיפורי המחשה באמצע נאום

בפרשת עקב מזהיר משה רבינו את ישראל לפני כיבושם את ארץ ישראל:

אל תאמר בלבבך בהרף ה' אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת: (דברים ט, ד)

כהוכחה לכך שלא צדקתם של ישראל מזכה אותם בירושת הארץ מובא מעשה חטא העגל. משה מגולל בפירוט רב את החטא והסליחה, אך בתוך הסיפור באים שני קטעים שאינם קשורים לרצף הסיפור.

בחלקו הראשון של סיפור מעשה העגל (בפרק ט):

ובתבגרה ובמסה ובקברת התאוה מקצפים הייתם את ה': ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמיעתם בקלו: (דברים ט, כב-כג)

ובחלק השני של הסיפור (בפרק י):

ובני ישראל נסעו מבארית בני יעקב מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם ויכהו אלעזר בנו תחתיו: משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים: (דברים י, ו-ז)

בשני המקרים נכנסו באמצע סיפור העגל סיפורים נוספים.

התוספת הראשונה יותר מובנת, לכאורה. באזכור החטוף של החטאים הנוספים מתמודד משה עם הטענה המתבקשת שחטא העגל הוא מעידה חד פעמית, שאינה מלמדת על כך שעם ישראל אינם צדיקים. פירוש זה נתמך גם בסיום:

ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם: (דברים ט, כד)

התוספת השנייה צריכה יותר פירוש. מצד עצמה - מהו הסיפור האמור בה? מצד ההקשר - מה באה ללמד?

רש"י רמז בה חטא נוסף הקשור במיתת אהרן.

רמב"ן כתב:

וטעם הזכירו מיתת אהרן עתה במקום הזה כי אמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא ולא הגיעו עונש השמד לא בגופו ולא בזרעו כי לא מת עד שנת הארבעים שהיה זקן ושבע ימים וכהן בנו תחתיו.

לפירושו, התורה מתארת את הסליחה שסלח ה' לאהרן ואת תועלת תפילת משה שנזכרה כחלק ממעשה העגל. גם אבן עזרא רמז לפירוש זה.

על פירוש רש"י קשה שפרק י' אינו עוסק עוד בחטאים, אלא בנתינת הלוחות וסליחת ה', ולכן קשה שהתורה תשלב בו חטא (חדש!) ברמז.

לפירוש רמב"ן קשה שלדבריו התורה אינה מציינת את העיקר: שאהרן המשיך לשמש בכהונה שנים רבות¹. על עיקר פירושו יש להעיר, שבאמת אין צורך בכלל לציין את כהונת אהרן. הרי חלפה רק חצי שנה ממיתת אהרן באחד לחמישי, כאמור במסעי, והשומעים זוכרים היטב את כהונתו. אילו הייתה התורה מפרטת את תפילת משה לסליחה לאהרן, כמו התפילה לסליחה לישראל, היה מובן יותר לציין אותה.

מלבד זאת עמדו ראשונים על הסתירה שבין פסוק ו לאמור בפרשת חוקת ומסעי, בשני פרטים.

א. היכן מת אהרן? בהר ההר (חקת מסעי) או במוסרה (עקב).

ב. מהו סדר המסעות? בארות בני יעקן ואז מוסרה (עקב), או מוסרות ואז בני יעקן (מסעי)².

ירושה מכוח העתיד

כדי להבין את השתלבות הסיפורים בפרשה יש לחזור ולברר את שורשה. מהי מטרת הידיעה ש'לא בצדקתך וב'ישר לְבָבְךָ'³?

נראה שאם ישראל מקבלים את הארץ בצדקתם, הרי שהם זוכים בה בשם העבר, מכוח מעשיהם הטובים שכבר נעשו. ואילו אם 'לא בצדקתך', אלא ברשעת הגויים ומכוח שבועת האבות, הרי שלא עברם הוא המזכה להם.

בשם מה כן נוחלים ישראל את הארץ?

כבר העיר רמב"ן⁴ שה' אומר שירושת הארץ היא גם "מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם"⁵ וה' לא יאהב אלא את הטובים. אם כן צדקתם של ישראל כן גורמת להם שיזכו בארץ. תשובת רמב"ן המחלקת בין דור המדבר שאינם צדיקים (וממילא אינם אהובים) לכלל ישראל שהינם צדיקים ואהובים, קשה לעניות דעתי.

לכאורה היודעים ש'לא בצדקתם' יודעים שיש סיבה אחרת לקבלת הארץ, והיא הקשר העתידי. השבועה לאבות מתקיימת בירושת הבנים: את האבות הכיר וידע, ורצה להמשיך את הקשר,

¹ בדעת מקרא הביאו מרדצ"ה, שמכיון שהזכר חטא אהרן, לא נאה לכתוב כהונתו אלא ברמז.

² רש"י שילב פתרון נקודה זו במסעות לכיוון ההפוך שהם חטא אחרי מיתת אהרן; אבן עזרא חילק את המקומות; רשב"ם כתב ש'בארות בני יעקן מוסרה' אינו מסע מבארות למוסרה, אלא 'מבארות בני יעקן הסמוכים למוסרה'. לפי זה מיתת אהרן היא בבני יעקן. אך אם כן 'נסעו' ו'משם נסעו' מציינין פעמיים את אותו מסע, וזה קשה; לפתרון רמב"ן ראה להלן.

³ דברים ט, ה.

⁴ פירושו לדברים ט, ד.

⁵ דברים ז, ח.

להכיר ולידע את הבנים: "רק באֶבְתֶּיךָ חֶשֶׁק ה' לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזֶרְעָם אַחֲרֵיהֶם בְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים כִּיּוֹם הַזֶּה"⁶.

לפיכך, ה' חפץ בקשר הפעיל. וכך הוא אומר: "מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁאַל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירְאָה ... לְלַכֵּת בְּכָל דְרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ ... לְטוֹב לָךְ"⁷. היראה האהבה וההליכה בדרכיו הם הטובים לישראל. מכאן נובע שהקשר רציף ועיני ה' בה, ולפיכך אם ישמעו אל מצוותיו יחיו בארץ ואם לא ישמעו יאבדו מהרה.

תכלית הפרשה היא להבהיר שאין לישראל זכות ותביעה על הארץ. הם מקבלים אותה רק משום שבהתנחלם בה הם יממשו – מכאן ולהבא – את הברית עם האבות.

ניסיון העוני והעושר

כדי להבהיר את הנקודה הזו נדרשה התוספת של 'ממרים הייתם'.

החטא שבעגל היה חטא של עזיבת ה', אבל לא נקשרה לדרישת שפע גשמי שחסר לישראל. לעומת זאת, החטאים הרגילים שהתורה מזהירה עליהם באים מכח מחסור או שפע, כפי שהתורה מתארת בכמה מקומות כמו "וְרָם לְבַבְךָ וְשָׁכַחְתָּ"⁸, "וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט"⁹.

הפסוקים ה'תחובים' בנאום על העגל אינם באים להוכיח שהחטא אינו מעידה חד פעמית, אלא לפרש את 'לא בצדקתך' באופן שעתיד להתקיים אצל ישראל בארץ ישראל. בכל המקומות האמורים בתוספת זו חטאו ישראל בכך שבעת חסרון או ניסיון לא חיפשו אצל ה' את השפע הכלכלי, אלא מרדו בו. כך בתבערה כשהיו כמתאוננים, במסה כשחפשו מים, בקברות התאווה כששאלו בשר ובמרגלים כשלא האמינו לה' שהארץ טובה להם.

פסוקים אלו מלמדים על הכשלון שאליו הובילה המרידה בה', וממילא על התיקון שמתבקש שיהיה בארץ ישראל. כדי להיות ראויים לשבת בארץ נדרשים ישראל לפנות אל ה' כשייתן להם שפע, ולבקש אותו בעת חסרון.

וכנגד פסוקים אלו שני פסוקים מופיעים בהתפייסות ה' וסליחתו.

בפסוקים "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֶת בְּנֵי יַעֲקֹב ... יִטְבֹּתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מִיָּם"¹⁰. מדגישה התורה שכשה' סלח לישראל הוא השפיע להם את טובו ומימיו, וכך יכלו לעבדו. זו גם דרכו איתם הלאה. אין ה' נותן להם ארץ טובה בצדקתם ומשאיר אותם להתנהל איתה, אלא נותן להם ארץ שענינו בה, וממשיך להשפיע עליהם בטובו מתוך הקשר החי והמתמשך.

⁶ דברים י, טו.

⁷ דברים י, יב-יג.

⁸ דברים ח, יד.

⁹ דברים לב, טו.

¹⁰ דברים י, ו-ז.

המשפט "שם מת אהרן ויקבר שם ויכהן אלעזר בנו תחתיו"¹¹ אולי רומז לכפרת אהרן, אבל המפורש בו היא אי התלות של השפע לישראל והאהבה אליהם באדם מסוים¹². אהרן מת בין בארות אלו לנחלי מים אלו, ונחלי האהבה הזורמים מאת ה' המשיכו לתת מים.

יישוב סדר המסעות

אפשר שיש כאן גם פתרון לסתירת הכתובים בסדר המסעות, בשני חלקיה.

כבר הציע רמב"ן שמדובר בסיבוב באזור אחד, וחידש שבארות בני יעקן שונות מבני יעקן. אם נלך בכיוון של דבריו, נוכל להרחיבם מעט ולמצוא פירוש. כל המקומות ממוסרה עד הר ההר מצויים באותה סביבה, וכולם סובבים את הר ההר. רצף המסעות באזור הזה היה בעל אופי של שהייה וסיבוב בין המקומות הסמוכים, ולא של חניה ומסע מנקודה לנקודה. הסיבוב התקיים הלך ושוב בין המקומות ולא בכיוון אחד בלבד.

אם כן נוכל לפרש כך, התורה אומרת שנסעו מ"בְּאֵרֵת בְּנֵי יַעֲקֹב" ל"מוֹסְרָה". זהו שינוי קל מ"מֹסְרוֹת" שבמסעי, ושינוי זה מדגיש את הלשון האמורה בו כלשון ייסורים וחינוך¹³. וכך שיעור הכתוב: גם כשנסעו מהבארות למקום חינוכם וייסורם שבו מת אהרן ונקבר, עדיין המשיכו לנסוע במקומות המלאים מים, מבאר לנחלים.

לעומת זאת הפירוט במסעי הוא של סדר המקומות בקו לינארי, מתחילתם לסופם, בלי לחשב את הסיבובים החוזרים ונשנים. הנקודה הראשונה היא מוסרות והאחרונה הר ההר שבו נקבר אהרן.

העובדה שמדובר במסלול סיבובי באזור אחד, שבו נמצא גם הר ההר, מאפשרת להראות את המסר בצורה ברורה:

בני ישראל נסעו מבארות בני יעקן למוסרה, נתייסרו במיתת אהרן, ועדיין הוליכם ה' בארץ נחלי מים.

דקדוק במיקום שילוב הפסוקים בפרשה

נתבאר שהתורה משלבת פרט מקביל לסיפור העיקרי, בשני חלקיו. הן בחלק התוכחה והן בחלק בחירת ה' בישראל.

¹¹ דברים י, ו.

¹² בניגוד לקשר הפשוט בחקת [שהוביל את חז"ל לומר שהבאר בזכות מרים, בבלי תענית ט, א.]: "וְתָמַת שֵׁם מְרִיָם וְתִקְבַּר שָׁם: וְלֹא הָיָה מִיָּם לַעֲדָה". התורה משתמשת באותו ביטוי "שם מת אהרן ויקבר שם", "וְתָמַת שֵׁם מְרִיָם וְתִקְבַּר שָׁם", כדי להגדיר שלמרות הדמיון בסיפור, אין דמיון בתוצאותיו. נקודה זו היא חלק מההסבר של משה בפרשת דברים, שגם כשלא יהיה שם, מפני שה' התאנף בו, עדיין חפץ ה' בישראל וישיע אותם.

¹³ מוסרות כעול מופיעים בכמה מקומות במקרא, כישעיה נב; ירמיה ב; ה. למבואר הפסוק מכוון למשמעות של 'מוסר' כיסורים, המצויה בירמיה ומשלי.

בנוסף, יש ללמוד מהמקום בפרשה שהתורה משלבת את הפסוקים הנוספים. השילוב בחלק התוכחות הוא אחרי שהתבטל החטא ולפני שהתרצה ה'. הוא מלמד שלא די בביטול החטא אלא צריך התרצות.

השילוב בחלק הסליחה הוא אחרי נתינת הלוחות, כלומר כשברית ה' נתונה להם. הביטוי לזה הוא במים שיש להם כשאהרן מת, ואח"כ בחירת שבט לוי שאצלו הברית קיימת עוד יותר עד שה' הוא נחלתו.

ושני אלו ממחישים יפה שמה שיש לה' עם ישראל אינו שהם בעלי זכות, אלא שהם בעלי ייעוד ובעלי ברית. לכן לא די בביטול החטא אלא יש צורך בריצוי וכינון מחודש של הקשר. כמו כן, ברית ה' עמם מתבטאת בנתינת הלוחות שנית, ולא בהיות אהרן בקרבם.